

УДК 316.734

DOI <https://doi.org/10.32782/2412-933X/2024-XXI-4>

ВЕРБАЛЬНІ ТА НЕВЕРБАЛЬНІ ЗАСОБИ КОМУНІКАЦІЇ В КОНТЕКСТІ МІЖКУЛЬТУРНОГО КОНТАКТУ

Загороднова Вікторія

докторка педагогічних наук, професорка,
професорка кафедри української мови та славістики
Бердянський державний педагогічний університет
ORCID ID: 0000-0002-1418-5400

Стаття присвячена сучасним проблемам міжкультурної комунікації у вітчизняній і світовій науці. Автор розглядає роль засобів вербальної та невербальної комунікації у процесі міжкультурного спілкування і проблеми символізму в ній. Обґрунтовується взаємозв'язок вербальної і невербальної складової у комунікаційному процесі. Наводяться приклади міжкультурних девіацій у процесі як вербального, так і невербального спілкування. Особливу увагу автор приділяє національним особливостям використання невербальних засобів у міжкультурній комунікації. У статті розглядаються специфічні невербальні знаки, які притаманні окремим народам і етнічним групам. Крім того, у статті розглянуті вербальні та невербальні засоби комунікації у сучасному міжкультурному контексті. Визначено актуальні цілі міжкультурної комунікації, з'ясовано особливості мови як багатофункціонального інструменту міжкультурного спілкування. Автор розмежовує поняття «комунікація», «спілкування» й обґрунтовує свої погляди. У статті аналізуються типи та функції невербальної комунікації.

Міжкультурна комунікація розглядається як складне явище, вивченням якого займаються багато галузей гуманітарного знання. Міжкультурна комунікація розглядається як необхідний для суспільства теоретичний і прикладний науковий напрям дослідження, що перебуває на стику лінгвістики, культурології, комунікативістики й лінгводидактики. Сутність міжкультурної комунікації як соціального феномену полягає в конструктивній або деструктивній взаємодії між представниками різних національних та етнічних культур або субкультур у межах певного просторово-часового континууму.

У статті подається огляд різних підходів до вивчення особливостей міжкультурної комунікації, з тим щоб ще раз привернути увагу дослідників міжкультурної комунікації до необхідності використання міждисциплінарного, синергетичного підходу до цієї галузі гуманітарного знання і викладання цієї дисципліни у вищій школі.

Ключові слова: глобалізація, міжкультурна комунікація, міжкультурна особистість, культура, вербальні й невербальні засоби комунікації.

Zagorodnova Victoria

Doctor of Pedagogical Sciences, Professor,
Professor of the Department of Ukrainian Language and Slavic Studies
Berdyansk State Pedagogical University

VERBAL AND NONVERBAL COMMUNICATION TOOLS IN THE CONTEXT OF INTERCULTURAL CONTACT

The article is dedicated to contemporary issues in intercultural communication within both domestic and global academic spheres. The author examines the role of verbal and non-verbal

communication means in the process of intercultural interaction and addresses issues related to symbolism. The interdependence of verbal and non-verbal components in the communication process is substantiated. Examples of intercultural deviations in both verbal and non-verbal communication are provided. The author pays special attention to national peculiarities in the use of non-verbal means in intercultural communication. The article discusses specific non-verbal signs inherent to particular nations and ethnic groups. Additionally, it explores verbal and non-verbal communication means in the contemporary intercultural context. The relevant goals of intercultural communication are identified, and the characteristics of language as a multifunctional tool for intercultural interaction are elucidated. The author distinguishes between the concepts of “communication” and “interaction” and justifies their perspectives. The types and functions of non-verbal communication are analyzed in the article.

Intercultural communication is viewed as a complex phenomenon studied by various branches of humanitarian knowledge. It is considered a necessary theoretical and applied scientific direction situated at the intersection of linguistics, cultural studies, communication studies, and language teaching. The essence of intercultural communication as a social phenomenon lies in the constructive or destructive interaction among representatives of different national and ethnic cultures or subcultures within a specific spatiotemporal continuum.

The article provides an overview of different approaches to studying the peculiarities of intercultural communication to draw researchers' attention once again to the necessity of using an interdisciplinary, synergistic approach to this field of humanitarian knowledge and teaching this discipline in higher education.

Key words: *globalization, intercultural communication, intercultural personality, culture, verbal and non-verbal communication means.*

Актуальність дослідження проблем міжкультурної комунікації (далі – МК) постала через вплив процесів глобалізації та через взаємодію України зі світовою спільнотою. Це обумовлює потребу у вивченні культурних особливостей інших країн, а також в усвідомленні своєї приналежності до єдиного глобального простору. Сучасне людство перебуває в стані взаємодії, взаємозалежності та взаємовпливу. Консенсус і конфлікт, співпраця і війна стають неодмінною частиною цієї взаємодії, і їхній напрям і інтенсивність визначають стабільність або нестабільність будь-якого суспільства.

Сучасні процеси глобалізації впливають на кожну країну, а етнічні групи відчувають вплив культур інших народів як у позитивному, так і в негативному аспекті. Зростання культурних обмінів, прямі контакти між державними установами, соціальними групами, громадськими рухами й окремими особами з різних культур і країн визначають сучасну динаміку цих процесів. Збільшення числа мігрантів і біженців, що виникає внаслідок військових конфліктів та економічної нестабільності, породжує додаткові соціальні виклики. Проблеми виникають через незнання мови та неухважність до норм і традицій країн, де мігранти, біженці, переселенці починають своє «нове життя». Сьогодні значна частина населення України переживає кризу соціальної ідентичності, міжкультурної комунікації. Кардинальні зміни відбуваються в житті майже кожного українця, йдеться не просто про зміну місця проживання, а й інколи про незапланований виїзд з України, руйнування безпекових основ життя, розрив соціальних зв'язків тощо. Українці стають перед викликом трансформацій, змін ціннісних уявлень про себе і своє місце в «новому житті». Такі виклики не є першими в історії України. Час від часу проблема трансформації ідентичності поставала перед українцями [2, с. 12].

Стаття присвячена сучасним проблемам міжкультурної комунікації як у вітчизняній, так і світовій академічній сфері. У статті досліджуємо роль вербальних і невербальних засобів

комунікації в процесі міжкультурної взаємодії. Обґрунтовано взаємозалежність вербальних і невербальних компонентів у процесі спілкування, наведено приклади міжкультурних відхилень як у вербальній, так і в невербальній комунікації. Особливу увагу приділяємо національним особливостям використання невербальних засобів у міжкультурній комунікації.

Питання філософії та психології міжкультурного спілкування і взаєморозуміння, механізми формування толерантної особистості вивчали українські вчені (Ф. Бацевич, В. Манакин, Л. Мацько, О. Селіванова, Н. Бідюк та ін.) і зарубіжні (В. Біблер, Г. Олпорт, С. Хеллер, Р. Вандберг та ін.).

Міжкультурні контакти відбувалися ще в давні часи: Середньовіччя (хрестові походи, вигнання окремих народів з їхніх земель, наприклад євреїв); Новий час (вигнання гугенотів, первинна колонізація Америки); масова міграція в XIX–XX ст. (вторинна колонізація Америки, еміграційна хвиля, повернення людей у метрополію після розпаду колоніальних систем); сьогодення («рух народів» під час війни: переміщення військ, евакуація мирного населення з окупованих територій, полон, насильницьке переміщення населення з окупованих територій, переселення етнічних меншин унаслідок зміни державних кордонів) тощо.

Пожвавлений інтерес до проблематики МК виникає на початку 70-х років у США, у 80-х роках поширюється в Західній Європі, а в 90-х роках починає формуватися в інших країнах.

Причини такої зацікавленості – це якісні зміни в загальнолюдській цивілізації, які нині називають інтернаціоналізацією і глобалізацією. «Об'єктивними» вони є, оскільки характеризують умови людей, які живуть у наш час і мало залежать від особистої волі.

П. Донець називає причини, серед яких виокремлює, зокрема: об'єктивно-цивілізаторні причини (інтернаціоналізація та глобалізація в політиці, економіці, розвиток засобів зв'язку та масової інформації тощо), суб'єктивно-цивілізаторні причини (перегляд ставлення до етнічних та інших культурних меншин, зростання самосвідомості останніх тощо), а також об'єктивно-наукові причини (виникнення теорії комунікації, «комунікативний поворот» у мовознавстві) [1, с. 22].

Сьогодні етнічні спільноти відчувають на собі вплив з боку культур інших народів. Це виявилось в бурхливому зростанні культурних обмінів і прямих контактів між державними інститутами, соціальними групами, громадськими рухами й окремими індивідами різних країн і культур. Розширення взаємодії культур і народів робить особливо актуальним питання про культурну самобутність і культурні відмінності. Культурне розмаїття сучасного людства збільшується, народи використовують більше коштів, щоб зберегти й розвивати свою цілісність і культурний вигляд. Ця тенденція до збереження культурної самобутності підтверджує загальну закономірність, яка полягає в тому, що людство, стаючи все більш взаємозалежним і єдиним, не втрачає свого культурного розмаїття. У контексті цих тенденцій суспільного розвитку стає надзвичайно важливим вміння визначити культурні особливості народів, щоб зрозуміти один одного й домогтися взаємного визнання. Стаючи учасниками будь-якого виду міжкультурних контактів, люди взаємодіють із представниками інших культур, часто істотно відрізняються один від одного. Відмінності в мовах, національній кухні, одязі, нормах громадської поведінки, ставленні до виконуваної роботи часто роблять ці контакти важкими і навіть неможливими. Проте це лише приватні проблеми міжкультурних контактів. Основні причини їхніх невдач лежать за межами очевидних відмінностей. Вони – у відмінностях світовідчуття, тобто іншому ставленні до світу та до інших людей. Головна перешкода, що заважає успішному вирішенню цієї проблеми, полягає в тому, що ми сприймаємо інші культури через призму своєї культури, тому наші спостереження й висновки обмежені. З труднощами ми розуміємо значення слів, вчинків, дій,

які не характерні для нас самих. Наш етноцентризм не тільки заважає міжкультурній комунікації, але його ще й важко розпізнавати, оскільки це несвідомий процес. Ефективна міжкультурна комунікація не може виникати сама по собі, їй потрібно цілеспрямовано вчитися.

Міжкультурна комунікація перебуває в тісному зв'язку з багатьма галузями знань: етнологією, культурологією, мовознавством, історією, психологією, соціологією та ін. Особливе місце вона посідає в системі мовознавчих і суміжних наук, до яких належать лінгвокраїнознавство, етнолінгвістика, лінгвокультурологія, психолінгвістика, прагмалінгвістика, когнітивна лінгвістика, соціолінгвістика.

Важливе значення для міжкультурної комунікації мають напрацювання етнології – науки про формування і розвиток різних етнічних груп, народів і народностей, а також здобутки етнолінгвістики – галузі мовознавства, яка досліджує відображення в мові етнічної свідомості, менталітету, національного характеру, матеріальної і духовної культури народу. Знання мовних і мовленнєвих особливостей представників іншої культури сприяє легкому взаєморозумінню і налагодженню комунікації [3, с. 20–21].

Проте неабияке значення для ефективної міжкультурної комунікації має комунікативний аспект, який розглядає мовленнєву діяльність з урахуванням національно-культурної специфіки, а також бере до уваги етнопсихолінгвістичну детермінованість мовної свідомості.

Якщо порівнювати поняття «спілкування» та «комунікація», варто звернути увагу на те, що процес комунікації обов'язково передбачає передачу різноманітних повідомлень та інформації, їхній обмін, але не обмежується лише таким розумінням. Це розуміння комунікації як процесу простого обміну інформацією не пояснює специфіки явища комунікативної діяльності у сфері міжособистісних взаємин. У такому розумінні поняття комунікації втрачає елемент взаєморозуміння, яке є її основною особливістю. Як зазначає німецький соціолог Г. Райман, «...комунікацією слід розуміти не як саме повідомлення або передачу повідомлення, а передусім взаєморозуміння» [6, с. 75]. Безрезультатна передача будь-якого змісту є лише спробою комунікації, але не самою комунікацією. З погляду Г. Раймана, потрібно тлумачити комунікацію насамперед як «взаєморозуміння». Процес, під час якого реалізується прагнення до взаєморозуміння, ми будемо називати комунікативним процесом. У цьому контексті «комунікувати» означає робити зрозумілим для партнера зі спілкування те, що ти хочеш передати, розуміти одне одного, а не просто повідомляти чи перебувати у взаємозв'язку.

Неминуча роль мови в процесах комунікації стала предметом наукового аналізу ще з початку Нового часу. Її вивчали Д. Віко, І. Гердер, В. Гумбольдт та інші вчені, заклавши тим самим основи лінгвістики. Але найбільші успіхи у вивченні мови й мовлення отримані у ХХ столітті. Це сталося після того, як вчені змогли встановити нерозривний взаємозв'язок між мовою, мисленням і культурою. Ініціаторами вивчення цього взаємозв'язку були американський культурний антрополог Ф. Боас і британський соціальний антрополог Б. Малиновський. У 1911 році Ф. Боас вказав на цей зв'язок, проілюструвавши його порівнянням двох культур через їхній словниковий склад. Істотний внесок у розуміння зв'язку мови й культури внесла відома лінгвістична гіпотеза Сепіра – Уорфа, яка стверджує, що мова – це не просто інструмент для відтворення думок, вона сама формує наші думки. Щоб прийти до цієї ідеї, Б. Уорф (апелюючи до наукових розвідок свого вчителя Е. Сепіра) проаналізував не склад мов, а їхні структурні відмінності. Гіпотеза Сепіра – Уорфа виходить із положення, що мова є основою тієї картини світу, яка складається в кожній людині, і упорядковує (гармонізує) величезну кількість предметів і явищ, які спостерігаються нами в навколишньому світі [6, с. 75]. Адже будь-який предмет або явище стають доступними для нас тільки тоді, коли їм дається назва. Предмети або явища,

що не мають назви, для нас просто не існують. Давши назву, ми тим самим додаємо нове поняття до тієї системи понять, яка існує в нашій свідомості. Ми вводимо новий елемент в існуючу для нас картину світу.

Мова не просто відображає світ, вона будує ідеальний світ у нашій свідомості, конструює іншу реальність, з якою людина має справу раніше, ніж з предметами реальної дійсності. Людина бачить світ так, як вона говорить. Тому люди, які говорять різними мовами, бачать світ по-різному.

Сьогодні міжкультурні ситуації привертають до себе підвищену увагу. Крім теоретичних, методологічних аспектів міжкультурної комунікації, Р. Льюїс, К. Селліх, Р. Гестеланд та інші вчені-дослідники зазначають про численні проблеми, труднощі, які ускладнюють процес взаємодії. Процес міжкультурної комунікації ускладнюється різним співвідношенням вербальних елементів у спілкуванні представників різних культур. Виникає проблема співвідношення високо- і низькоконтекстуальних культур. Так, у низькоконтекстуальних культурах недостатньо тільки вислухати словесне висловлювання. Щоб зрозуміти його, потрібно точно уявляти собі, у якій ситуації воно було вимовлено, хто його сказав, кому і у якій формі. Тільки з урахуванням усіх цих елементів формується повне й точне значення висловлювання, розкривається його зміст. У висококонтекстуальних культурах для розуміння досить одних тільки словесних висловлювань. Наприклад, у культурах західних народів мова сприймається незалежно від контексту розмови, тому її можна розглядати окремо від соціокультурного контексту, у процесі комунікації адресант і адресат розглядаються як два самостійних суб'єкта, чиї відносини стають зрозумілими з їхніх усних висловлювань. В азіатських і східних культурах, для яких соціокультурний контекст має велике значення, слова вважаються складовою частиною комунікативного контексту загалом, що передбачає також особисті якості учасників спілкування і характер їхніх міжособистісних відносин. Отже, у цих культурах вербальні висловлювання вважаються частиною комунікативного процесу, нерозривно пов'язаного з етикою, психологією, політикою і соціальними відносинами.

Розглядаючи будь-яку потенційно нестабільну проблему, можна виявити комунікативні помилки, які є стимулятором міжкультурної напруженості, непорозуміння.

Під час знайомства з іншою культурою виникає питання про те, чим відрізняється один народ від іншого. Переважно згадуються мовні відмінності, відмінності в матеріальній культурі, а також специфічні норми поведінки, стандарти, атрибути поведінки, які проявляються у сфері спілкування.

Спілкування як складний соціально-психологічний процес взаєморозуміння між людьми здійснюється за такими основними каналами спілкування: *мовний* (вербальний – від латинського *verbalis* – «усний, словесний»); *немовний* (невербальний).

Мова як засіб спілкування одночасно є джерелом інформації і способом впливу на співрозмовника. Структура вербального спілкування – це значення і смисл слова, фрази, мовленнєві звукові явища, виражальні якості голосу. Види мовленнєвої діяльності – усне мовлення, письмове мовлення, читання, слухання (аудіювання).

Виходячи з представлених підходів і точок зору, можна зазначити, що комунікація – це соціально умовлений процес обміну інформацією різного характеру та змісту, який передається за допомогою різних засобів і має своєю метою досягнення взаєморозуміння. Отже, «спілкування» та «комунікація» частково збігаються, але не є тотожними поняттями, які мають як спільні, так і відмінні ознаки. Спільними для них є відносини з процесами обміну та передачі інформації і зв'язок з мовою як засобом передачі інформації. Відмінні риси виражаються в різних обсягах і змісті цих понять (вузькому і широкому). Ми будемо

виходити з розуміння комунікації як процесу обміну думками, ідеями, уявленнями, емоційними переживаннями й інформацією, спрямованого на досягнення взаєморозуміння та впливу одне на одного партнерів з комунікації. Спілкування – це процес обміну пізнавальною та оціночною інформацією, метою якого є задоволення потреби людини в контакті з іншими людьми.

Стиль спілкування залежить від індивідуальних особливостей і особистісних рис людини, загальноприйнятих у культурі норм спілкування та поведінки людей. Комунікативний стиль – сукупність стійких і звичних способів поведінки, властивих цій людині, які використовуються нею у стосунках і взаємодії з іншими людьми. Комунікативний стиль – це індивідуальна стабільна форма комунікативної поведінки людини, яка виявляється в будь-яких умовах взаємодії з іншими людьми. Майстерність комуніканта проявляється в культурі його мовлення, умінні знайти найбільш точну і влучну для кожного конкретного випадку стилістичну форму мови.

Стили вербальної комунікації також істотно варіюються в різних культурах. У комунікативістиці зазвичай називають такі стилі вербальної комунікації: прямий і непрямий. Метою прямого стилю є висловлювання справжніх намірів, і тому вона передбачає жорсткий стиль спілкування, що унеможливорює умовності й недомовленість. Непрямий стиль дає змогу приховувати та камуфлювати справжні бажання, цілі й потреби людини. Наприклад, цей стиль характерний для висококонтекстуальних культур Японії та Кореї. Турбота про збереження власного обличчя й обличчя співрозмовника у японському суспільстві вимагає від мовця використання неясного і навіть подвійного значення слів та висловлювань. Японці майже ніколи не брешуть, проте вони не прагнуть говорити вам правду. Традиції цього народу не допускають можливості відкрито сказати «ні». Коли потрібно сказати це слово, японці роблять вигляд, що не розуміють вас або не чують, або просто намагаються перевести розмову на іншу тему, висловлюючи безліч нічого не значущих фраз. Майстерний стиль передбачає використання багатого, експресивного мовлення в спілкуванні. Наприклад, цей стиль набув значного поширення в культурах арабських народів Близького Сходу, де завдяки клятвам і запевненням зберігається обличчя і мовця, і його співрозмовника. Короткий або стиснений стиль, особливість якого полягає у використанні необхідного й достатнього мінімуму висловлювань для передачі інформації, крім лаконічності та стриманості. Цей стиль характеризується використанням пауз і виразного мовчання, паузи і недомовленості, прагненням говорити без образи співрозмовника, не втративши свого обличчя. Такий стиль домінує в колективістських культурах, головною метою яких у процесі комунікації є збереження й підтримка групової гармонії. Наприклад, японці та китайці часто використовують у розмові мовчання, особливо в разі невизначеного статусу й ролі учасників розмови. Інструментальний стиль орієнтований на мовця і на мету комунікації, спирається на точну інформацію, щоб досягти поставлених цілей спілкування, дає змогу людині утвердити себе в процесі комунікації, підтримати власне обличчя, а також зберегти почуття автономії і незалежності від співрозмовника. Цей стиль спілкування переважно представлений у культурах, які характеризуються високим ступенем індивідуалізму. Наприклад, у європейських культурах і США люди прагнуть подати себе за допомогою вербального спілкування, через розмовну мову показати й затвердити своє індивідуальне «Я». Цей стиль спілкування особливо поширений у Данії, Нідерландах і Швеції. Він афективний, має протилежну спрямованість процесу комунікації, орієнтований на слухача і сам процес комунікації. Для досягнення поставлених цілей цей стиль передбачає пристосування учасників до самого процесу спілкування, до почуттів і потреб співрозмовника. За афективного стилю людина змушена бути обережною у своїй промові, уникати

ризикованих висловлювань. Для цього комуніканти активно користуються неточними висловлюваннями й уникає прямих тверджень або заперечень. Якщо обидва співрозмовники дотримуються цього стилю, то постійно виникають ситуації непорозуміння й інтерпретації висловленого. Наприклад, афективний стиль вербальної комунікації характерний для японського стилю спілкування. Головною своєю метою він ставить досягнення розуміння співрозмовниками один одного. Вони повинні проявляти інтуїтивну чуйність до значень, що губиться між рядків. Слова, вербальні висловлювання слугують лише натяками на реальний зміст, тому ніхто з партнерів не очікує, що слова й вислови будуть сприйняті як точні факти, що відображають реальність.

Особливості вербального етикету – це мовна тенденція, а невербального – культурно поведінкова тенденція. Перспективним напрямом у вивченні міжкультурної комунікації в сучасному суспільстві стала поява і розвиток тенденцій, спрямованих на вивчення особливостей обох типів етикету. Етикетні ситуації здебільшого тісно пов'язані з повсякденним спілкуванням, яке різноманітне і може широко варіюватися залежно від різних факторів. Вербальність етикетних ситуацій може залежати від статі, віку, походження, місця зустрічі, часу доби та/або пори року, роду діяльності, соціального статусу тощо. Етнічний етикет певного народу передбачає в кожному конкретному випадку суворе дотримання норм, правил поведінки у суспільстві.

Невербальна комунікація – це обмін невербальними повідомленнями між людьми, а також їхня інтерпретація. Вона можлива, оскільки за всіма цими знаками й символами в кожній культурі закріплено певне значення, зрозуміле оточуючим. Проте в разі потреби їм легко надати сенс, зрозумілий лише обізнаним (звичайний кашель може легко стати сигналом, який попереджає про появу начальства).

Невербальні повідомлення здатні передавати інформацію (про особу комунікатора, його темперамент, емоційний стан у момент комунікації), з'ясувати його особистісні властивості та якості, комунікативну компетентність, соціальний статус, отримувати уявлення про його особу та самооцінку. Через невербальні засоби ми дізнаємося про ставлення комунікантив один до одного, їхню близькість чи навпаки, типи їхніх стосунків (домінування – залежність, прихильність – неприхильність), а також динаміку їхніх взаємовідносин.

Невербальна комунікація сприяє передачі інформації про відношення учасників комунікації до самої ситуації: наскільки вони комфортно відчують себе в ній, чи цікаве їм спілкування або вони хочуть скоріше вийти з неї. Невербальні засоби можуть доповнювати вербальне повідомлення: якщо ви посміхаєтесь і говорите: «Привіт, як справи?», то ці дві дії доповнюють одна одну. Доповнення означає, що невербальні елементи роблять мовлення виразнішим, уточнюють і пояснюють його. Посмішка під час зустрічі з другом доповнює мовне повідомлення.

Мова краще розуміється, якщо вона супроводжується жестами. Невербальні елементи можуть суперечити вербальним повідомленням: якщо не дивитися в очі своєму співрозмовнику і говорити: «З вами дуже приємно розмовляти», то така невербальна дія спростовується позитивним вербальним повідомленням. Спростування означає, що невербальна інформація суперечить словам людини. Якщо говорите, що раді когось бачити, але при цьому такі похмурі, говорите сухо й холодно, тоді співрозмовник напевно засумнівається в щирості.

Невербальні вчинки можуть замінювати вербальні повідомлення: дитина може вказати на іграшку замість того, щоб сказати: «Хочу цю іграшку». Заміщення означає використання невербального повідомлення замість вербального. Можна, перебуваючи в галасливій аудиторії, жестами показати своєму приятелю, що ви запрошуєте його вийти і поговорити.

У магазині можна жестом вказати продавцю на товар. Невербальні дії можуть слугувати регуляторами вербального спілкування. Регулювання – це використання невербальних знаків для координації взаємодії між людьми. Для підтримки бесіди часто використовують знаки, які замінюють слова: жести, зміна пози, дотик до когось тощо. Наприклад, за кивком голови, поглядом, за інтонацією або нахилом тулуба ми можемо зрозуміти, що прийшла наша черга вступити в розмову. Невербальну дію може повторювати вербальне повідомлення: прохання говорити тихіше, супроводжуване дотиком вказівного пальця до губ.

Невербальні елементи спілкування використовуються для того, щоб повніше, точніше і зрозуміліше висловити свої думки, почуття, емоції. Це є загальним для всіх культур, проте тим чи іншим невербальним знакам у різних культурах надається різне значення. Отже, для спілкування з представниками інших культур потрібно знати й розуміти невербальні форми спілкування, властиві конкретній культурі.

Отже, як бачимо, вивчення комунікативного аспекту МК привертає увагу вчених уже багато років і сьогодні немає потреби обґрунтовувати важливість цього питання для побудови позитивної, продуктивної міжкультурної комунікації. Найважливішим є створення теоретичних і практичних курсів, програм, навчальних посібників з теорії і практики міжкультурної комунікації для підготовки студентів, і не тільки філологів.

Література:

1. Донець П. М. Основи загальної теорії міжкультурної комунікації: науковий статус, понятійний апарат, мовний та немовний аспекти, питання етики та дидактики. Харків : Штрих, 2001. 384 с.
2. Загороднова В. Ф. Основи міжкультурної комунікації. Бердянськ : БДПУ, 2018. 314 с.
3. Манакін В. Мова і міжкультурна комунікація. Київ: ВЦ «Академія», 2012. 288 с.
4. Селіванова О. О. Сучасна лінгвістика: напрями і проблеми. Полтава : Довкілля, 2008. 712 с.
5. Слющинський Б. В. Міжкультурна комунікація в українському Приазов'ї. Київ : Акваілон-Плюс, 2008. 496 с.
6. Reimann H. Kommunikationssysteme. Umriss einer Soziologie der Vermittlungs- und Mitteilungsprozesse. Tiibingen, 1968. S. 75.

References:

1. Donets, P.M. (2001). Osnovy zahalnoi teorii mizhkulturnoi komunikatsii: naukovyi status, poniatiinyi aparat, movnyi ta nemovnyi aspekty, pytannia etyky ta dydaktyky [Foundations of the general theory of intercultural communication: scientific status, conceptual apparatus, linguistic and non-linguistic aspects, questions of ethics and didactics]. Kharkiv: Shtrych, 384 p. [in Ukrainian].
2. Zagorodnova, V.F. (2018). Osnovy mizhkulturnoyi komunikatsiyi [Basics of intercultural communication]. Berdyansk: BDPU, 314 p. [in Ukrainian].
3. Manakin, V. (2012). Mova i mizhkulturna komunikatsiya [Language and intercultural communication]. Kyiv: VC Akademiya, 288 p. [in Ukrainian].
4. Selivanova, O.O. (2008). Suchasna linhvistyka: napryamy i problemy [Modern linguistics: directions and problems]. Poltava: Environment. 712 p. [in Ukrainian].
5. Slyushchynskiy, B.V. (2008). Mizhkulturna komunikatsiya v ukrayinskomu Pryazovyi [Intercultural communication in the Ukrainian Azov region]. Kyiv: Aquilon-Plus. 496 p. [in Ukrainian].
6. Reimann, N. (1968). Kommunikationssysteme. Umriss einer Soziologie der Vermittlungs- und Mitteilungsprozesse [Kommunikationssysteme. Umriss einer Soziologie der Vermittlungs- und Mitteilungsprozesse]. Tiibingen, P. 75 [in German].